

Роздуми про виховання патріотизму в християнській сім'ї

Анотація. Повномасштабні військові дії на території України, спричинені агресією РФ 2022 року, викликали бурхливу хвилю патріотизму серед українського народу. У християнському середовищі, зокрема євангельському, маємо подекуди протилежні позиції у ставленні до цієї теми. Серед воцерковлених гостро постало питання громадянської та національної ідентичності християнина. Біблія проливає світло на проблематику патріотизму. У статті проаналізовано 5 сфер, через які виховується почуття патріотизму в християнській сім'ї: любов до рідної мови, любов до історії рідного народу, любов до народних традицій і культури, які містять християнське коріння, любов до рідної землі, любов до Батьківщини України через відповідальність за її долю, прагнення служити Богові, служачи вітчизні.

Ключові слова: патріотизм, церква, сім'я, виховання.

Title: "Reflections on the education of patriotism in a Christian family".

Annotation. The full-scale military operations on the territory of Ukraine caused by the aggression of the Russian Federation in 2022 caused a storm of patriotism among the Ukrainian people. In the Christian community, in particular the evangelical community, we have sometimes opposing positions on this topic. The question of a Christian's civic and national identity has become an acute issue among the churchgoers. The Bible sheds light on the issue of patriotism. The article analyses 5 areas through which a sense of patriotism is fostered in a Christian family: love for the native language, love for the history of the native people, love for folk traditions and culture that have Christian roots, love for the native land, love for the Motherland of Ukraine through responsibility for its fate, and the desire to serve God by serving the fatherland.

Key words: patriotism, church, family, education.

Світлана Філіпчук – кандидат історичних наук, доцент Таврійського християнського інституту (Івано-Франківськ, Україна).

Повномасштабні воєнні дії на території України, спричинені агресією РФ, викликали бурхливу хвилю патріотизму серед українського народу. У християнському середовищі, зокрема євангельському, маємо подекуди протилежні позиції у ставленні до цієї теми. З одного боку, активний і дієвий патріотизм, який виявляється в захисті рідної землі від рашистської навали в лавах ЗСУ, допомозі потерпілим внаслідок російської агресії (евакуація, соціальна допомога, душеопіка тощо), активному донесенні правди про воєнні дії на території України для закордонних єдиновірців.

З іншого – позиція «миграданенеба», ми не втручаємося в політику, бо будуємо Царство Небесне, відтак спостерігаємо вияви байдужості щодо нинішніх подій, а подекуди втечу – фізичну чи емоційну, а також страх, що, мовляв, якщо я буду дієво виявляти патріотичні почуття, то заперечу свою християнську сутність.

Постає питання, що ж таке патріотизм?

Патріотизм, за словником іншомовних слів, – любов до рідної землі, до батьківщини, до свого народу, відповідальність за долю вітчизни, готовність служити її інтересам. Іван Бех, доктор психол. наук, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України пише: «Почуття патріотизму пов'язують із любов'ю до народу, Батьківщини та держави»¹

28 липня 2023 р., у День Української державності, на сайті проєкту служіння «Східноєвропейська реформація», який створено для популяризації і просування біблійного погляду на всі сфери життя суспільства (основні теми публікацій, підвалиною яких є християнська інтерпретація, – Церква, історія, політика, економіка, культура, мова, освіта, екологія), опубліковано програму «Декларація про відновлення України Stat crux dum volvitur orbis (Хоч світ хитається, хрест стоїть впевнено)», яка окреслює контури поточних викликів, а також бачення майбутнього для нашої країни, до якого прагне євангельська спільнота².

У пункті «Формування моделі патріотизму, яка спирається на християнський світогляд і дух» Декларації констатується, що «європейська модель патріотизму має глибоко християнське походження. Вона спирається на біблійні заповіді *«шануй батька свого і матір свою»* (Вихід 20:12), а також на головну заповідь *«люби (Бога і) ближнього свого»* (Матвія 22:37–39). Патріотизм як система цінностей має проявлятися у

[1] Бех І. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою*. №6, червень 2018. С. 6–12. С. 8.

[2] Декларація про відновлення України Stat crux dum volvitur orbis (Хоч світ хитається, хрест стоїть впевнено). URL: <https://vision.c4u.org.ua/declaration>, 24.02.2024 р.

різних аспектах особистого і суспільного життя: у захисті своєї вітчизни, любові до своєї історичної та культурної спадщини, плеканні рідної мови, етиці праці, взаємній пошані громадян і національній солідарності, міцних сімейних цінностях, збереженні рідної природи тощо. Сьогодні ми переживаємо особливий історичний час для формування правильної моделі патріотизму, ...заснованого на біблійних цінностях, є великою місією Церкви Христової України»³.

Досліджуючи Біблію, основне джерело християнського життя і практики, підвалин життя у Христі, ми помічаємо, що Святе Письмо не стоїть осторонь патріотичної теми. Перше, що спадає на думку, це дві книги зі Старого Заповіту – книги Естер і Неємії. Так, Книга Естер містить насамперед історичну розповідь (те, що в Біблії є чимало історичних книг, свідчить, що Він залучений у людську історію, в історію конкретного народу й народів, що через цю історію Він діяв, діє і буде діяти для спасіння народів і людини зокрема; зрештою, уся Біблія – це саме історія Божого викуплення людини). У центрі сюжету – криза: єврейському народу по всій Перській імперії загрожує знищення. У Книзі Естер три головні персонажі. *Мордехай* – суворий старий єврей, який домігся відповідальної посади за царя Ксеркса як один із хранителів воріт. Завдяки своїй вірності Мордехай згодом обійняв посаду на кшталт нинішнього прем'єр-міністра. *Естер* була двоюрідною сестрою Мордехая. Вона взяла участь у відборі й стала коханою дружиною царя Ксеркса. Естер використовувала свій вплив, щоб зупинити змову, яка знищила б євреїв, її народ. *Гаман*, перський Гітлер, – головний лиходій у цій книзі. Піднявшись до посади візира, не міг змиритися з тим, що Мордехай відмовлявся йому кланятися. Через особисту ненависть до одного єврея Гаман домігся царського дозволу винищити в певний день всіх євреїв у перських провінціях. Зрештою, його справжні мотиви було викрито. Гамана повісили на шибениці, яку він приготував для Мордехая. Після цього єврей Мордехай обійняв посаду замість Гамана. Безпосередня мета Книги Естер – розповісти про те, як безліч євреїв, які жили у вигнанні, було врятовано від ворогів – язичників, які прагнули вбити їх. На більш глибокому рівні мета книги – показати всеосяжний Божий промисел у житті людей і народів.

Як же книга, в якій не згадується ім'я Бога, допомагає нам краще зрозуміти Господа? Метью Генрі, англійський пастор і вчений-богослов, який жив на початку XVIII століття, зробив проникливе спостереження: «Якщо в цій книзі немає імені Бога, то є Його перст». З Книги Естер віруючі діз-

^[3] Декларація про відновлення України Stat crux dum volvitur orbis (Хоч світ хитається, хрест стоїть впевнено). URL: <https://vision.c4u.org.ua/declaration>, 24.02.2024 р.

наються, що Бог є навіть там, де Його ім'я не чують. Інше можливе пояснення полягає в тому, що Бог не дозволив, щоб Його ім'я ототожнювалося з юдеями, у яких не вистачило мужності та/або віри повернутися в Землю обіцяну зі своїми побратимами. Ключовий розділ Книги Естер – розділ 8. Тут розповідається про те, як євреї врятувалися від винищення завдяки тому, що було змінено указ царя Ксеркса. Ключовий уривок книги: *«Але якщо ти промовчиш зараз, то спасіння євреям прийде, однак якимось іншим шляхом. Але ти і рідня твого батька загинуть. І хто знає, може те становище, яке ти зараз посідаєш в царстві, надано тобі було саме заради цієї години?»* (Ест. 4:14, УМТ) *«І сказала Естер відповісти Мордехаєві: Іди, збери всіх юдеїв, що знаходяться в Сузах, і постить за мене, і не їжте й не пийте три дні, ніч та день. Також я та дівчата мої будемо постити так, і так прийду до царя, хоч це не буде за законом. А якщо я загину, то загину...»* (Ест. 4:14, УВІО). Ці слова промовисто свідчать про Бога, Який любить і прагне врятувати Свій народ, про любов до народу, про роль людини в історії народу, про відповідальність за долю всього народу.

Шістнадцята книга Біблії названа на честь головного персонажа й автора, *Неемії*. Його ім'я означає *«Господь потішив»* (і це промовисто, адже оповідь книги яскраво ілюструє це значення імені). У центрі Книги Неемії – фізичне, політичне, духовне й суспільне відродження. У книзі зображено, що Бог присутній зі Своім народом, який повернувся на батьківщину. Кар'єра Неемії розпочалася з того, що він служив чашником у перського царя Артаксеркса в Сузах (сучасний Іран). З Юдеї до нього дійшла звістка про те, що стіни Єрусалима зруйновано. Завдяки особистим взаєминам із царем, 445 р. до Р. Х. Неемія отримав дозвіл повернутися до Єрусалима й відновити стіни. Його також було призначено правителем Юдеї на дванадцять років. Неемія виявився енергійним керівником. Він був мужнім, співчутливим, чесним, благочестивим і безкорисливим. Маючи право брати з народу податки для себе й своїх помічників, він відмовився від такої можливості та навіть годував євреїв, які мали в цьому потребу. Неемія був вірним Богові мирянином, який від усього серця піклувався про безпеку Божого народу. Він умів дати рішучу відсіч противникам і вчасно підбадьорити народ. Неемія наполегливо молився, ніколи не забував віддавати славу Богові й завжди пам'ятав, що усім завдячує Йому. З літературної точки зору у Книзі Неемії можна виділити два розділи: відновлення Єрусалима (роз. 1–7) і реформи в середовищі Божого народу (роз. 8–13). У першому розділі йдеться, передусім, про безпеку, у другому – про відокремлення, чи святість. У перших семи розділах тільки Неемія підбадьорює й згуртовує народ словом Божим; в інших розділах до нього приєднується Ездра. Безпосередня мета Книги Неемії – продовжити опис історії євреїв, які повернулися з Вавилону.

На глибшому рівні мета Книги Неемії – показати, як керівники можуть робити великі справи з духовного та політичного відродження в ім'я Бога, незважаючи на жорстоке зовнішнє та внутрішнє протистояння, корупцію та матеріальну жадобу.

З усіх книг Старого Заповіту Книга Неемії містить найсильнішу мотивацію для християн, спонукаючи їх ревно дбати про Божу справу, прагнути втілити Боже слово в житті народу та держави. У книзі підкреслюється, що віруючі мають *воювати, захищати*, а також *будувати, реформувати*. Там, де відкриваються можливості поширювати Царство, завжди також буде й протистояння. Вороги завжди прагнуть загородити відчинені двері (1 Кор. 16:9). Коли християни починають будувати, ворог починає руйнувати. У духовній праці немає перемоги без протидії, і не буває вінця без хреста. Ключовий розділ Неемії – розділ 9. У ньому розповідається про те, як юдеї, закінчивши будівництво стін Єрусалима, підтверджують свою готовність дотримуватися завіту з Богом і жити в єдності народу на відродженій землі за Божими законами.

Цей вірш можна назвати ключовим: *«І я [Неемія] сповістив їм про добру Божу руку, яка є на мені, і слова царя, які він мені сказав, і я закликав: Устаньмо і збудуймо! І їхні руки укріпилися на добро»* (2:18, УГТ). Оповідь цієї історичної старозаповітної книги промовисто свідчить про Бога, Який любить і прагне, щоб Його народ жив на своїй землі, облаштовував суспільно-політичне життя за Його законами, про чоловіка, в серці якого Бог запалив любов до народу, про роль патріота в історії народу, про відповідальність за долю всього народу, про мову, про подолання корупції, про лідерство, про опіку знедолених, про духовні підвалини відродження народу...

Третій текст, який згадаю в контексті патріотизму, любові до рідної землі, це Псалом 136: «Над річками Вавилонськими, там ми сиділи та й плакали, коли згадували про Сіона!» Зміст псалма оповідає про народ, який не може на чужині співати своїх пісень, який тужить за рідною землею, за Єрусалимом. І ця журба висловлена міцними словами: «На вербах у ньому повісили ми свої арфи, співу-бо пісні від нас там жадали були поневолювачі наші, а веселощів наші мучителі: Заспівайте-но нам із Сіонських пісень! Як же зможемо ми заспівати Господню пісню в землі чужинця? Якщо я забуду за тебе, о Єрусалиме, хай забуде за мене правиця моя! Нехай мій язик до мого піднебіння прилипне, якщо я не буду тебе пам'ятати, якщо не поставлю я Єрусалима над радість найвищу свою!..» (вірші 2–6). *Радість найвищу свою!* – це про любов до Батьківщини. Упевнена, ці слова резонують нині тим мільйоном українців, які внаслідок агресії рф опинилися біженцями на чужині.

Звісно, біблійний текст містить ще чимало уривків та віршів про патріотизм, не маю можливості нині писати про те в статті, а раджу зайти

на ютубканал капелана Ігоря Плохого й прослухати його роздуми на цю тему: «Чи зникли нації у Христі? Про патріотизм»⁴, «Християнин і патріотизм: чи сумісні речі?»⁵, «Патріотичне виховання в контексті сім'ї»⁶.

Патріотизм потрібно плекати та виховувати в сім'ї, у школі, це має бути державна багаторівнева програма. І це не про зовнішню атрибутику, як-от вишиванки чи прапори. Оскільки патріотизм для християнина – це любов до свого, до рідного, даного Богом, це глибинна й дієва вдячність Господу, що Він у промислі Своему дав мені народитися на цій землі, бути частиною саме українського народу, щоб я любила цю землю, плакала, служила для неї. Хай це буде рідне містечко, рідна вулиця, рідна хата, рідне село – громада. Патріотизм виховується, це соціальне явище.

Усвідомлюючи єдність послідовників Христа з Ним і у Ньому і вважаючи, що патріотизм має глибоке духовне коріння й підвалини, погоджуюся зі словами І. Беха:

«Ми ведемо мову не про почуття патріотизму, яке може виникнути в особистості як лише безпосередня емоційна відповідь на потужні зовнішні чинники (як нинішня війна. – Прим. авторки), а про таке почуття, яке ґрунтується на її глибокому самоосягненні й такій же пристрасті. ... Патріотизм – найсильніше почуття людської єдності. Його апогей кваліфікується як стан повної гармонії («Одне серце й одна душа»). Однак це не замкнута в почуттях єдність як така, а справжня спільність із життям, що реалізує великі цілі у вимірі народу, Батьківщини, держави (курсив авторки). Об'єднувальне почуття патріотизму можна кваліфікувати, використовуючи вислів філософа С. К'єркегора, "священними зв'язками, що поєднують людей", без яких марним виявляється життя особистості»⁷.

П'ять сфер, через які виховується почуття патріотизму в християнській сім'ї

1. *Любов до рідної мови.* Мова – це історія народу, його світогляд, вона визначає свідомість, творить людину, культуру, історію. Без своєї мови, своєї самобутньої культури немає народу. Неможливо переоцінити роль читання в сім'ї української літературної класики та книжок сучасних українських письменників.

[4] Плохой І. Чи зникли нації у Христі? Про патріотизм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XUH4GhC43Lc>, 10.02.2024 р.

[5] Плохой І. Християнин і патріотизм: чи сумісні речі? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6Nv9Ma5wac&t=7s>, 21.02.2024 р.

[6] Плохой І. Патріотичне виховання в контексті сім'ї. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wCgpkuybbjo>, 18.02.2024 р.

[7] Бех І. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою*. №6, червень 2018. С. 6–12. С. 7.

Відомий німецький науковець В. Гумбольдт висловив ідею про *мову* як діяльність (*energeia*) духу, про творення думки *мовою*. А на думку видатного українського мовознавця О. Потебні, обов'язковою умовою існування народу є мовна єдність. Саме мова є породженням і виявом «народного духу», окреслює самість спільноти, кодує у структурах твореного нею «проміжного» світу національний світогляд. Мова – це дар Божий. Ми пізнаємо Бога через Біблію, яку перекладено рідною мовою (тут пригадується уривок із Книги Дії 2:4–6 про зішестя Духа Святого на апостолів, коли «усі ж вони сповнились Духом Святим, і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав. Перебували ж в Єрусалимі юдеї, люди побожні, від усякого народу під небом. А коли оцей гомін зчинився, зібралася безліч народу, та й диву далися, бо кожен із них тут почув, що вони розмовляли їхньою власною мовою!..»). Варто дослухатися до слів Івана Огієнка, політичного, громадського і церковного діяча, мовознавця, історика церкви, педагога, члена Київського товариства старожитностей і мистецтв, дійсного члена Наукового товариства імені Тараса Шевченка, перекладача Біблії: «Хто в родині своїй розмовляє не рідною мовою, той стоїть на дорозі до винародовлення – найбільшого нещасного гріха проти свого народу. ... Кожен українець мусить добре пам'ятати й дітей своїх того навчати: наймиліша мова в цілому світі – то мова рідна».

Ми співаємо Богові пісень-поклоніння рідною мовою. Ми молимося Йому рідною мовою. Наш дім, наша церква – це місце, де лунає і має лунати рідна мова.

2. *Любов до історії рідного народу* найкраще плекати, читаючи з дитиною історичні книжки, візуалізуючи її через сімейні мандри історичними місцями та пам'ятками, спільно переглядаючи кінострічки та документальні розвідки на історичну тематику, і – і це неодмінна умова – обговорюючи історичних персонажів, героїв, події, епохи, аналізуючи причинно-наслідкові зв'язки, міркуючи про обставини та цінності, якими керуються лідери народу, різноманітні групи народу, чинячи так, а не інакше. Батькам-християнам важливо проводити паралелі з біблійною історією, показувати дитині реальність духовних законів, які діють в історії, а також указувати на Бога, Який скеровує історію. *Historia est magistra vitae* – значення вивчення власної історії переоцінити неможливо, адже ця латинська істина стверджує, що хто не знає своєї історії – той не має майбутнього.

3. *Любов до народних традицій і культури, які містять християнське коріння*. Чи ми уявляємо наше українське Різдво без колядок – наших національних духовних гімнів? А без вертепу? А без різдвяної радості, яка сповнює всю сім'ю за святковим столом? А без хорového мистецтва? А без пам'яток архітектури, зокрема й церковної, та образотвор-

чого мистецтва? Варто активно долучати до тих традицій, які містять саме християнське коріння. Святкування державних свят. Усвідомлення засадничих явищ, традицій, форм, які побутують в українській культурі: книжність (пригадаймо період Русі, коли книжка – це Біблія, Євангелія, навколоцерковна література, Життя, Слово про... була підвалиною становлення українського народу, його ідентичності і світобачення), соборність Церкви, діяльність братств, меценатство, освіта, література, музика... Це все можна актуалізувати нашим дітям, відвідуючи музеї, виставки, театри, мандруючи рідною Україною. І завжди, ЗАВЖДИ, аналізуючи, бесідуючи, міркуючи! Розвиваймо в дітей критичне мислення, спираючись на істини Біблії та багатий культурний спадок українського народу.

4. *Любов до рідної землі.* Це багатоаспектний процес. Тут і про екологічне виховання, адже ми маємо мудро порядкувати на землі, яку нам дав Бог (це про екологічну свідомість), і про раціональне використання матеріального (усвідомлення, що я – мудрий розпорядник, а не захланний накопичувач), і про ближнього, який потребує, якому ми маємо виявити свою любов, і про прибирання власного помешкання, храму, школи, подвір'я, міста. Це про красу в собі й творення її навколо себе, це про Бога, який сам є Красою. А найкраще це виховувати через пізнання нашої України, мандруючи гірськими хребтами Карпат, коли серце завмирає від безмежного простору й краси, а слова мимоволі проказують молитву подяки та хвали, сплавляючись річками, таборуючи в лісах, пірнаючи в морях, вивчаючи рослинний і тваринний світ, захоплюючись Творцем. Подорожі в інші країни також можуть цьому сприяти, адже мандруючи в закордоння, порівнюючи, пізнаючи нові незвідані географічні та культурні обрії, ми на цьому тлі краще «бачимо» наші особливості й глибше усвідомлюємо свою національну ідентичність. Наша земля – то храм, який Бог дав нам, українцям, це також книга, яка розповідає про Його любов і доброту до нас. Він дав нам нашу рідну землю, щоб ми зберегли її красу й географічну самобутність, мудро жили та господарювали на ній, а також робили її красивою для Його слави.

5. *Любов до Батьківщини України через відповідальність за її долю, прагнення служити Богові, служачи вітчизні.* Цей напрям патріотичного виховання в сім'ї – про розпізнання свого покликання, про місію в світі через місію в професії, через служіння народу, донькою чи сином якого Бог дав нам бути. Бог дав нам таланти, вміння та здібності не тільки для заробляння грошей для себе та своєї сім'ї, а задля служіння. Через пошук, усвідомлення та реалізацію свого покликання ми служимо Богові, поширюємо Його Царство серед нашого народу. Важливо допомогти нашим дітям бути чутливими до голосу Божого в цій сфері, наголосити, що професія – це також місія, це вагомий аспект патріотизму. Це

служіння Богові через служіння Його народів. Також це піклування про те, щоб Божі принципи й закони були дієвими в суспільно-політичному та культурному житті на наших теренах. Це про принципи й активне обстоювання християнських принципів у всіх сферах життя громадянина й держави. Тут доречно згадати слова Любомира Гузара: «Великі досягнення здобувають Великі люди або щонайменше ті, яких можна назвати повноцінно людьми. Хто справді щиро хоче розбудовувати наше суспільство, а тим самим і нашу державу, мусить старатися бути великою людиною. Великими стають ті, хто працює над собою, удосконалює свої Богом дані Дари і робить це, випрошуючи в Нього світла та сили на цю працю. Тих, кого я називаю малими – це люди, які працюють на себе. Вони можуть бути дуже пильні у своїй діяльності, але не мають ніякого ідеалу перед собою, живуть і працюють виключно для себе. Вони можуть обіймати дуже високі посади, але залишаються малими»⁸.

Наша мета як батьків, виховуючи дітей як християн і патріотів, – бути й жити в Україні, змінювати й змінити світ усередині себе й навколо, передавати й поширювати таке бачення. Нас надихає в цьому процесі розуміння Божої благодаті, яку нам явив Ісус Христос, а також активна дія Бога в нашому житті та житті нашого українського народу.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бех І. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою*. №6, червень 2018. С. 6–12.
- Гузар Любомир. До читачів та коментаторів моєї статті «Велика країна малих людей». *Українська правда*. 8 липня 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/07/8/6993831/>, 22.02.2024 р.
- Декларація про відновлення України Stat crux dum volvitur orbis (Хоч світ хитається, хрест стоїть впевнено). URL: <https://vision.c4u.org.ua/declaration>, 24.02.2024 р.
- Плохой І. Патріотичне виховання в контексті сім'ї. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wCgpkuybbjo>, 18.02.2024 р.
- Плохой І. Християнин і патріотизм: чи сумісні речі? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6NvgMaе5wac&t=7s>, 21.02.2024 р.
- Плохой І. Чи зникли нації у Христі? Про патріотизм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XUh4GhC43Lc>, 10.02.2024 р.

^[8] Гузар Любомир. До читачів та коментаторів моєї статті «Велика країна малих людей». *Українська правда*. 8 липня 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/07/8/6993831/>, 22.02.2024 р.